

فرهنگ ازدواج در بسته ارزش‌های اسلامی

مجله علمی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مسأله "جهیزیه" در فرآیند ازدواج
جوانان

تفکر درباره هدف غایی ازدواج و نظام
ارزش‌های اسلامی و در چهارچوب روان‌شناسی
خانواده بیانگر این حقیقت است که در فرآیند
ازدواج و تشکیل خانواده مستقل، همه برنامه‌ها،
پیشنهادها، تقاضاها و تلاش‌های دختر و پسر،

دکتر غلامعلی افروز

پدرها و مادرها، خواهرها و برادرها، خاله‌ها و دایی‌ها، عموها و عمه‌ها، نزدیکان و خویشاوندان و همسایگان و دوستان، باید در جهت محقق شدن آرامش روان و سعادت و خوشبختی دو جوان، یعنی عروس و داماد صورت پذیرد و بس. به یقین خوشبختی واقعی و سعادت‌مندی پایدار انسان در گرو برخورداری از احساس آرامش روان و امنیت خاطر است. به سخن دیگر، هر پیشنهادی که در ارتباط با ازدواج دو جوان مطرح می‌شود، هر گامی که در مسیر زندگی مشترک ایشان برداشته می‌شود و هر هزینه‌ای که در این راه انجام می‌شود، زمانی می‌تواند شایسته، معقول و مطلوب باشد که تقویت‌کننده هدف اصلی ازدواج یعنی احساس آرامش و استقرار در ساحل آرامشگر وجود باشد. بدیهی است که هر پیشنهاد، اقدام و تلاش و تحمیل هزینه‌هایی که موجبات ناامنی خاطر، فشار روانی و اضطراب و ناآرامی و ناخشنودی قلبی یکی از زوجین و یا خانواده‌های ایشان را فراهم کند نمی‌تواند امری معقول، منطقی و شایسته باشد.

* * *

متأسفانه در غالب موارد، مسائلی همچون "مهریه" و "جهیزیه" و تشریفات و مخارج فوق‌العاده و اساساً غیرضروری عروسی و تهیه "مسکن" از مشکلات بزرگ ازدواج به‌نگام در نزد جوانان و خانواده‌های آنان به شمار می‌آید. پیش‌تر درباره "مهریه" نکات قابل ملاحظه‌ای مطرح گردید و اینک به منظور آگاهی جوانان داوطلب ازدواج، پسرها و دخترها، اولیای دلسوز و متعهد ایشان و اندیشمندان فرهنگی نظام، چند نکته قابل تأمل در مورد مسأله "جهیزیه" به استحضار می‌رسد.

بدون تردید مدتی^۱ بعد از جاری شدن صیغه عقد زوجیت، زوج جوان، برای آغاز زندگی مستقل و مشترک آماده می‌شوند و بالطبع بنای زندگی جدید و حیات مشترک بین دو همسر

روشن‌ترین معیار ارزش‌ها، معقول‌ترین قرارها و منطقی‌ترین شرط‌ها در فرآیند ازدواج، همانا در آینه آرامش دل‌ها متجلی می‌شود و در اصل مسلم رسیدن به ساحل آرام زندگی معنا می‌یابد. به همین دلیل است که گاهی پافشاری بر شرایط و خواست‌های غیرضرور و تحمیل هزینه‌های غیرمعقول و خارج از توان طرفین در امر ازدواج با هدف مقدس زوجیت در تعارض و تناقض قرار می‌گیرد و بنیان خانواده تازه تأسیس شده را سست و لرزان می‌سازد.

برخورداری از حمایت خانواده خود، در امر تهیه مسکن مناسب، به صورت اجاره و یا خرید و تدارک ملزومات اولیه زندگی با مشکل قابل توجهی مواجه است و به همین لحاظ در نگرانی به سر می برد و این مسأله می تواند آرامش روانی او و قهراً همسرش (دختر عزیزشان) را به مخاطره اندازد و زمینه بروز احساس ناامنی را در هر دو نفر فراهم کند، آن وقت خانواده عروس خانم بی هیچ ملاحظه و تردید و تأملی با همه وجود آنچه را که برایشان امکان پذیر و مقدور است در طبق

اخلاص نهاده، به زندگی مشترک زوج جوان تقدیم می کنند.

بنابراین "جهیزیه" به معنای درست، منطقی و قابل قبول آن یعنی کمک و مساعدتی که دختر خانم و خانواده وی با محبت و معرفت و از سرلطف و احسان برای تشکیل خانواده جدید و زندگی مشترک و سعادت مند زوج جوان مرحمت می فرمایند. این کمک می تواند در جهت تأمین

جوان مستلزم تمهید مقدمات، تهیه ملزومات و تدارک لوازم اولیه و ضروری زندگی است و بحث "جهیزیه" در این ارتباط قابل طرح می باشد. به عبارت دیگر اگر نگاه ما به موضوع "جهیزیه" از جامع نگری و شمول بیش تری برخوردار باشد و مسأله جهیزیه را در قالب تأمین نیازهای ضروری و اولیه زندگی مشترک دو جوان مدنظر قرار دهیم، آن وقت با فکر و اندیشه ای برتر و به دور از تجمل گرایی و چشم و هم چشمی ها، صرفاً در حمایت از زندگی تازه دو جوان و در حد توان به مسؤلیت خویش عمل می کنیم.

اندیشیدن به صلاح زندگی و آرامش روانی و آسایش خاطر عروس خانم و آقا داماد و پرهیز از تعصبات خویشاوندی و یک سویه از جانب هر دو خانواده می تواند مناسب ترین زمینه برای سعادت و خوشبختی واقعی زوج جوان باشد. در حقیقت باید توجه داشت که تهیه و تأمین خانه ای در خور و لوازم و وسایل ضروری مورد نیاز زندگی مشترک زن و شوهر از نظر فقهی و حقوقی بر عهده مرد است و در این ارتباط هیچ گونه مسؤلیتی از نظر شرعی و حقوقی متوجه دختر خانم و خانواده وی نیست، ولو این که خانواده دختر از تمکّن مالی قابل توجهی برخوردار باشد. لیکن آنچه در این جا مطرح است، اندیشیدن به آرامش روان و آسودگی خیال دختر و پسری است که با هم عقد زندگی مشترک و پیمان وحدت و همدلی بسته اند.

اگر داماد جوان بتواند به نحوی که مقدور است مسکن مناسب و لوازم و وسایل مورد نیاز را برای زندگی مشترک شخصاً تأمین کند، بالطبع موجبات آسودگی فکر و آرامش خاطر خود و همسرش را فراهم کرده است. اما در شرایطی که خانواده دختر خود شاهد هستند که این داماد به رغم

خرید وسایل و لوازم موردنظر و به اصطلاح تهیه یا تکمیل جهیزیه زیر بار وام‌های آن چنانی و دیون تحمیلی رفته، خود را تحت فشار اقتصادی و روانی قرار دهند.

هرگز شایسته و سزاوار نیست که دختر خانم و یا اولیای عزیزش از این و آن و یا بانک‌های مختلف پول قرض بگیرند که مثلاً سرویس فلان و یا یخچال بهمان را بخرند.

هرگز پسندیده نیست که دخترخانم یا پدر و مادر وی برای تأمین هزینه خرید جهیزیه، یعنی امری که شرعاً و قانوناً هیچ‌گونه تکلیف و تعهدی نسبت به آن ندارند و صرفاً از روی میل و اختیار می‌تواند انجام پذیرد، مدت‌های فوق‌العاده بدهند و سلامت و بهداشت روانی خود را به مخاطره اندازند. چه بسا پدرانی که تا نیمه شب برای تأمین هزینه جهیزیه دختر، با تحمل مشقت‌های فراوان کار و تلاش می‌کنند و آسایش و آرامش خود و خانواده خود را قربانی چیزی می‌کنند که بدان موظف نیستند. هم چنین هیچ دختر عاقل، صالح و متعهدی نمی‌تواند شاهد آن باشد که پدری از روی ناچاری و یا فشارهای خانوادگی و رودربایستی‌های فامیلی کلیه‌اش را برای تأمین جهیزیه به اصطلاح آبرومند دخترش بفروشد!

آبرو یعنی حفظ ارزش‌ها و جلب رضایت و خشنودی خداوند و داشتن رفتار صادقانه و خردمندانه با دیگران و نه چشم و هم‌چشمی، رودربایستی و تحمل مشقت‌های ناروا و بر هم زدن آرامش خانواده.

بدیهی است در شرایطی که خانواده دختر از تمکن قابل ملاحظه‌ای برخوردار است و کمک به کانون خانواده زوج جوان ایشان را با هیچ‌گونه

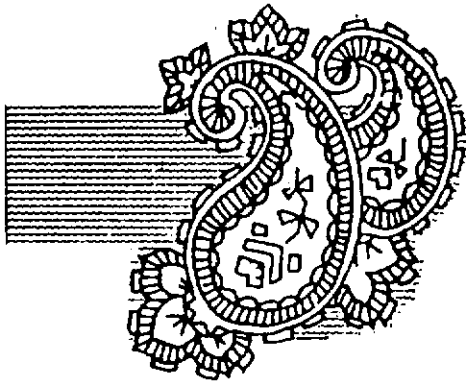
مسکن، یا تهیه لوازم زندگی و یا هر دو باشد.

واقع امر این است که "جهیزیه" به معنای کمک و هدیه محبت‌آمیز خانواده عروس خانم به زندگی مشترک جدید نباید با مسأله "مهریه" که امری است واجب و لازم و تکلیفی است بر عهده مرد، ولو به مقدار اندک (موارد کمی) مورد مقایسه قرار گرفته، هم بسته با آن مدنظر قرار گیرد.

"مهر" هدیه‌ای است که پسر در حد وسع و توان مکلف و موظف به ادای آن است و "جهیزیه" هدیه‌ای است که دختر و یا خانواده وی بی‌هیچ تکلیف و وظیفه‌ای در صورت امکان و تمایل به صورت دلخواه برای آغاز زندگی مشترک زوجین مرحمت می‌نمایند. از این رو مباحثی همچون "مهرکم، جهازکم، مهر زیاد، جهاز زیاد" نمی‌تواند معقول و منطقی باشد. در فرهنگ و ارزش‌های اسلامی آنچه به عنوان یکی از شرایط لازم عقد ازدواج مطرح است، مهرانه‌ای است که مرد موظف و مکلف است از روی محبت و اخلاص، تعهد و وفاداری تقدیم همسرش نماید و قطعاً جهیزیه از جمله شرایط لازم در عقد ازدواج نبوده و نمی‌تواند باشد. جهیزیه کمکی داوطلبانه و هدیه‌ای دلخواه است که خانواده دختر به زندگی مشترک زوج جوان تقدیم می‌کند.

با توجه به مراتب فوق هرگز شایسته نیست داماد و خانواده‌اش کوچک‌ترین انتظار و چشم داشتی از عروس و خانواده‌اش از بابت جهیزیه داشته باشند، چه رسد به این که در ارتباط با جهیزیه خدای ناکرده گاه با هم بحث و گفت‌وگوی غیردوستانه و بعضاً مشاجره داشته باشند.

هرگز سزاوار نیست دختر خانم به دلایل گوناگون خود و خانواده خود را برای تدارک جهیزیه به زحمت فوق‌العاده واداشته و گاهی برای

همسری بین برترین اسوه‌های گستره گیتی، علی و فاطمه علیهما السلام است. نگرشی بر جلوه‌هایی از مراسم ساده و پرفصحا و بی‌ریای ازدواج علی و فاطمه علیهما السلام از خواستگاری تا خواننده شدن خطبه عقد ازدواج توسط پیامبر عظیم الشان اسلام - حضرت محمد صلی الله علیه و آله - و تهیه وسایل اولیه زندگی مشترک دو وجود نورانی و جشن عروسی و تدارک ولیمه و پذیرایی از میهمانان که توسط علی علیه السلام (شوهر) با مشاورت، هدایت، حمایت، همراهی و دعای خیر پیامبر خدا - صلی الله علیه و آله - (پدر بزرگوار همسر) صورت می‌پذیرد، احساسی آکنده از تحیر و تواضع، نشاط و شغف وجود هر انسان آزاده و وارسته‌ای را فرا می‌گیرد.

در این جا به عنوان نمونه به نحوه شکل‌گیری اولیه و ضروری زندگی مشترک علی و فاطمه علیهما السلام و یا به عبارت دیگر جهیزیه حضرت زهرا علیها سلام، بر اساس متون معتبر و متواتر تاریخ اسلام اشاره می‌کنیم. هنگامی که علی علیه السلام فرصت می‌یابد تا با احساسی توأم با حیا و شرم حضور، تقاضای ازدواج با زهرای اطهر، دختر پیامبر اسلام، صلی

فشار و مضیقه‌ای مواجه نمی‌کند، مساعدت‌های بی‌منت و صرفاً از روی لطف و مرحمت می‌تواند فوق‌العاده ارزشمند باشد و در این صورت نیز آنچه از آقا داماد و خانواده ایشان انتظار می‌رود فقط زبان سپاس و تشکر است و لاغیر.

بدون شک همفکری و مشارکت بی‌شائبه و صمیمانه خانواده‌های دختر و پسر داوطلب ازدواج در ارائه کمک‌ها و حمایت‌های لازم برای تشکیل و ادامه زندگی مشترک و آرامش‌بخش ایشان به تناسب توان هر کدام می‌تواند مؤثرترین شیوه و ارزشمندترین روش در فراهم ساختن زمینه ازدواج بهنگام و پایدار جوانان باشد. در این جا نیز با توجه به نیازهای اساسی زوج جوان، همچون مسکن و لوازم ضروری و اجتناب‌ناپذیر زندگی روزمره و پرهیز از مقایسه‌های بی‌حاصل و به دور از القائات این و آن، فارغ از برخی باورهای کلیشه‌ای حاکم بر اذهان بسیاری از خویشان و برخی قشرهای ساده‌اندیش جامعه، تقید در بلندنظری و لحاظ نمودن آرامش همسران جوان، خانواده‌های عروس و داماد تلاش خواهند کرد با صفا و صمیمیت فرآیند عقد و عروسی و شکل‌گیری خانواده جدید نور چشمان را با نهایت دقت و در عین سادگی و بی‌آلایشی برگزار کنند.

توجه توأم با تفکر به نحوه شکل‌گیری زیباترین و رفیع‌ترین کانون خانواده برای زندگی مشترک برترین همسران هستی بر فراز عصرها و نسل‌ها، حضرت زهرا سلام الله علیها و امام متقیان علی علیه السلام می‌تواند کامل‌ترین الگو و بارزترین معیار زندگی آرام و آرامشگر برای همه خانواده‌ها و زوج‌های بلند همت باشد.

تاریخ فرهنگ و ارزش‌های اسلامی روایتگر زیباترین، جاودانه‌ترین و پربرکت‌ترین پیوند

ایشان نیز با توجه به نیازی که زهرا سلام‌الله علیها در خانه جدید و زندگی مشترک با علی علیه‌السلام داشتند و وسایلی را خریداری کردند. در حقیقت بخش قابل توجهی از "مهریه" حضرت زهرا سلام‌الله علیها یعنی همان زره‌ای که پیش‌تر رسول خدا - صلی‌الله‌علیه‌وآله - خود به علی علیه‌السلام هدیه داده بودند، تبدیل به جهیزیه دختر والامقام پیامبر عظیم‌الشان اسلام حضرت محمدبن عبدالله علیه‌الصلوة والسلام شد.

در اغلب متون معتبر تاریخی جهیزیه حضرت زهرا را اقسام ضروری زندگی روزمره ذکر کرده‌اند.^۶ مجموعه جهیزیه زهراى اطهر، سرچشمه کوثر، دختر گرامی پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله و همسر امیر مؤمنان علی علیه‌السلام به شرح زیر بوده است:

- یک پیراهن
- یک روسری بزرگ
- یک عدد حوله
- یک تخت خواب تهیه شده از چوب و برگ خرما
- دو عدد تشک
- چهار عدد بالش
- یک پرده
- یک قطعه حصیر و بوریا
- یک عدد دستاس (آسیاب کوچک دستی)
- یک مشک چرمی
- یک عدد طشت مسی
- یک مشک برای آب کشی
- یک ظرف بزرگ برای دوشیدن شیر
- یک سبوی گلی سبزرنگ
- یک آفتابه
- چند کوزه سفالین

الله‌علیه‌وآله را به زبان جاری سازد، رسول‌الله که درود خدا بر او باد می‌فرماید: علی جان جز شما کسی شایسته زهرا نیست و برای زهراى من کفوی جز شما سراوار نیست. آن‌گاه پیامبر خدا (ص) می‌فرماید: علی جان، برای عقد ازدواج و مهریه همسر و تشکیل زندگی مشترک چه داری؟ حضرت علی علیه‌السلام عرض کردند: در منزل آنچه دارم و می‌تواند قابل عرضه باشد، یک قبضه شمشیر، یک زره و یک شتر است. رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله فرمودند: علی جان شمشیرت را به هنگام ستیز و کارزار با دشمنان اسلام و جهاد و دفاع از حریم حق نیازخواهی داشت. شترت را برای آب‌رسانی به نخلستان‌ها و سفر کردن نیاز داری، اما از زرهات چندان استفاده نمی‌کنی، پس می‌توانی زره^۲ را مهریه فاطمه قراردهی و برای این وصلت مقدس هزینه نمایی، و من با رضایت دخترم فاطمه، او را در برابر همین زره به عقد تو در می‌آورم.

در متون معتبر تاریخی قیمت این زره را به مبالغ مختلف نگاهشته‌اند. در منابع مختلف قیمت زره را از سیصد درهم تا چهارصد و هشتاد درهم نوشته‌اند. در هر حال حداکثر قیمت ممکن زره‌ای که علی علیه‌السلام به عنوان "مهریه" تقدیم کرد پانصد درهم^۳ بود.

پیامبر خدا - صلی‌الله‌علیه‌وآله - فرمودند زره امیرمؤمنان علی علیه‌السلام را بفروشد و پول آن را که حدود پانصد درهم بود نزد ایشان آورند. پیامبر خدا مقداری از آن را به بلال دادند تا عطری خوشبو برای زهراى اطهر تهیه کند^۴ و مقداری از آن را برای مخارج مهمانی شب عروسی نگه داشتند.^۵ باقی پول زره و در واقع بیش‌تر آن را به چند نفر از اصحاب و نزدیکان دادند و فرمودند بروید لوازم موردنیاز (جهیزیه) زهرا را تهیه کنید.

می‌کند.

متأسفانه در موارد بسیاری حتی خانواده‌هایی که علی‌الظاهر تقید و تعهد بیش‌تری نسبت به دیگران به اسلام و ارزش‌های اسلامی از خود نشان می‌دهند، زمانی که مسأله ازدواج فرزند جوانشان مطرح می‌شود عنایت چندانی به فرآیند ازدواج دو الگوی کامل هستی - علی و زهرا علیهماالسلام - نمی‌کنند. در حالی که در عصر حاضر و همه عصرها به رغم همه پیچیدگی‌ها و دگرگونی‌ها، سرمشق گرفتن از برترین الگوی ازدواج در بستر فرهنگ ارزش‌های اسلامی، آن هم با حضور و مشارکت شخص پیامبر اکرم صلوات الله علیه و سلم و توجه و عنایت به هدف غایی ازدواج و اصول حاکم بر تعیین مهریه و تهیه جهیزیه و تدارک ولیمه جشن عروسی در نهایت سادگی و صفا و لحاظ نمودن ضرورت‌ها و پرهیز از تجمل‌ها و مشارکت و مساعدت یاوران مخلص در مراحل مختلف این امر مهم کاملاً مقدور و میسر است.

بدون تردید و به گواهی تاریخ و اذعان همه مورخان و محققان، پیامبر خدا - صلی الله علیه و آله - می‌توانستند مهریه دخترشان را هزاران سکه زر قرار دهند و از ده‌ها و صدها شتر برای حمل جهیزیه و گرانبهاترین وسایل و لوازم رنگارنگ و تجملی استفاده کنند. اما رسول خدا (ص) که هدف از رسالت خویش را رسانیدن انسان‌ها به رشد و فلاح و کمال بخشیدن به مکارم اخلاق اعلام می‌کند، همواره گفتار و رفتارشان در حیات

در شب عروسی^۸ نیز پیامبر خدا صلی الله علیه و آله - پیشنهاد می‌کنند که مولای متقیان علی علیه‌السلام مراسم مهمانی و ولیمه دادن به مهمانان را تدارک ببیند و پیامبر (ص) با دادن مقداری از پول زره - که نزد ام سلمه به امانت گذارده بودند - به علی علیه‌السلام از ایشان خواستند با آن پول مقداری روغن و خرما و کشک تهیه کند و بقیه کارها را خود عهده‌دار شدند و با کمک جمعی از یاران گوشت و نان نیز آماده نمودند و شخصاً آستین‌ها را بالا زده، غذای بسیار لذیذی تهیه کردند و با آن غذا از همه مهمانان که اغلب از همسایگان و اهل مسجد بودند، پذیرایی نمودند. آری از مهریه پریبرکت حضرت زهرا سلام الله علیها هم عطریات خریداری شد، هم جهیزیه تهیه گردید و هم ولیمه‌ای برای میهمانان تدارک دیده شد. همان‌طور که پیش‌تر گفته شد اصل مهریه یعنی "زره" نیز توسط پیامبر خدا - صلی الله علیه و آله - به علی علیه‌السلام به رسم هدیه مرحمت شده بود.

برخی روایات موثق تاریخی نیز حاکی از این است که در شب عروسی و برنامه تدارک ولیمه و پذیرایی از مهمانان بیش‌ترین کار بر عهده پیامبر خدا - صلی الله علیه و آله - و جمعی از انصار و یاران پیامبر (ص) بود و برخی از اقلام مورد نیاز غذای میهمانی توسط عده‌ای از انصار هدیه شده بود.

نگاه دوباره بر روند ساده، زیبا و پرشکوه ازدواج مقدس علی علیه‌السلام و زهرا سلام الله علیها، کیفیت مهریه و نحوه تهیه جهیزیه و پذیرایی از مهمانان و نقش و مشارکت صادقانه و بی‌تکلف یاران صدیق و یاوران صمیمی در این رهگذر، ضرورت بازنگری بر فرآیند ازدواج جوانان در جامعه امروز ایران اسلامی را مضاعف

فرموده‌اند و بالطبع در شرایط و موقعیت‌های گوناگون و در هر عصر و زمانی مصداق‌های متناسب با آن در حریم و چهارچوب اصول، ارزش‌ها و معیارهای موردنظر، قابل عرضه و تعمیم خواهد بود.

ادامه دارد

فردی، خانوادگی و اجتماعی همه انسان‌ها در همه عصرها و نسل‌ها کامل‌ترین الگوی زندگی است. پیامبر خدا (ص) در کلام و عمل خود در مورد موضوعات مهم خانوادگی و اجتماعی، همچون ازدواج؛ اصول، ارزش‌ها و معیارهایی را که می‌بایست مورد توجه قرار گیرد به روشنی تبیین

پی‌نوشت‌ها:

- ۱- بدیهی است که پیش‌بینی و انتخاب فاصله زمانی معقول بین عقد زوجیت دو جوان و آغاز زندگی مشترک ایشان با عنایت به وضعیت خاص و موقعیت فردی و اجتماعی‌شان تنظیم می‌شود. این زمان می‌تواند از یک روز تا چند ماه و یا در شرایطی برای یک یا دو سال و یا بیش‌تر مورد توافق طرفین واقع گردد.
- ۲- این زره را نیز چندی قبل پیامبر خدا - صلی الله علیه و آله - به علی علیه‌السلام بخشیده بود. (زندگانی فاطمه زهرا (س)، تألیف استاد محقق شهیدی، صفحه ۵۸)
- ۳- پانصد درهم معادل چهارصد مثقال نقره است و در حال حاضر ۴۰۰ مثقال نقره در حدود دویست هزار تومان ارزش دارد.
- ۴- زندگانی فاطمه زهرا (س)، تألیف استاد محقق شهیدی، صفحه ۵۹.
- ۵- پیامبر خدا - صلی الله علیه و آله - مقداری از پول همان زره را برای هزینه ولیمه نزد ام سلمه به امانت گذاشت. (زهرا سلام‌الله علیها، برترین بانوی جهان، تألیف آیت‌الله مکارم شیرازی، انتشارات سرور، صفحه ۴۳)
- ۶- زهرا سلام‌الله علیها برترین بانوی جهان، تألیف آیت‌الله مکارم شیرازی.
- ۷- زندگانی حضرت فاطمه زهرا سلام‌الله علیها و برگزیدگان حضرت فاطمه زهرا (س).
- ۸- در مکاتب مختلف تاریخی فاصله زمانی عقد تا آمدن دختر پیامبر (ص) از خانه پدری به خانه امیر مؤمنان علی علیه‌السلام را از یک ماه تا یک سال و یا بیش‌تر ذکر کرده‌اند. (دکتر شهیدی، صفحه ۶۱).